

M. M. Letica: Kroz prizmu kulturne antropologije: slike Mediterana kakav nikad nije bio

•
•

Detalji

Objavljeno: 10. studenoga 2022.

[2 komentara](#)

Suživot s turizmom između autentičnosti i simulacije (2)

Nastojeći tematizirati složeni i višestruko uvjetovani fenomen Mediterana, bit će uputno pristupiti mu kao pojmu, premda takvo polazište ne nudi jedan određeni smjer ni jasnu i jednoznačnu perspektivu.

Ontološki status pojmova – pa tako i pojma „Mediteran“ – razumijeva se različito: jedna skupina filozofa odnosno logičara[1] pojmove poistovjećuje s idejama ili mentalnim slikama, drugi su pojmove skloni razmatrati kao elemente tzv. jezika misli, odnosno kao mentalne simbole, treći ih shvaćaju kao apstraktne te time nementalne i nejezične entitete. Ima i brojnih drugih razumijevanja i tretiranja pojma, u što ovdje nije ni prikladno ni potrebno ulaziti. U svemu se čini razložnim pretpostaviti da je pojmu „Mediteran“ najsvrhovitije pristupiti u općenitome logičkom smislu i pogledu: kao misaonoj sintezi bitnih, općih i zajedničkih obilježja istovrsnih predmeta, kao misaonoj sintezi ili pojmu koji (kao i svi pojmovi) ima sadržaj i opseg, a gdje kad je uključen i doseg.

Sadržaj pojma, kako možemo pročitati u knjigama iz logike, jest ukupnost obilježja koja čine pojam, a njegov opseg (sfera) jest ukupnost svih predmeta na koje se pojam odnosi.[2] Pri tome valja napomenuti da neki logičari razlikuju opseg i doseg pojma. U takvome poimanju primjerice u doseg pojma „životinja“ pridolaze i davno izumrle vrste, recimo dinosauri i pterosauri (leteći gmazovi). Slijedom te logičke distinkcije mogli bismo reći da gusarski brodovi pogonjeni samo jedrima i/ili veslima, gdje ni jedan član posade nikada nije čuo ni za brodski motor ni za mobitel, pridolaze u doseg pojma „brod“, ali ne i u njegov opseg. Iz toga nadalje proizlazi da u okviru dosega možemo razlikovati prošli, sadašnji i budući doseg, u konkretnome primjeru brodove koji su nekoć postojali, koji sada postoje i koji će (možebitno) nekada u budućnosti postojati. [3]

Dospijevamo pred pitanja: Koja je definicija Mediterana? Što Mediteran čini onim što jest? Koji je opseg pojma „Mediteran“, odnosno na koje se predmete odnosi dotični pojam?

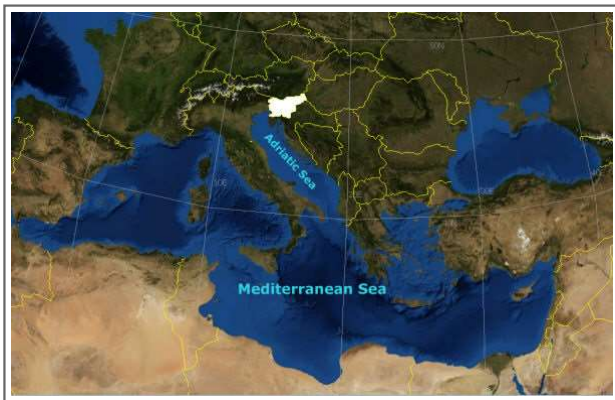
Definicije ili razgraničenja Mediterana

Među brojnim određenjima Mediterana, čini se uputnim najprije posegnuti za onim iz mrežnoga izdanja „Hrvatske enciklopedije“:

„Sredozemlje ili Mediteran (prema lat. 'mediterraneus': koji je među zemljama, unutrašnji), naziv za Sredozemno more s otocima i kopnena područja Europe, Azije i Afrike koja ga okružuju i njemu gravitiraju.

Osim prirodnih (klima, vegetacija i dr.) ta područja imaju i zajednička kulturna i neka povijesna obilježja.“[4]

Koja bi bila zajednička obilježja mediteranskih područja Europe, Azije i Afrike? Mediteran ili Sredozemlje, čiji naziv na posve osobit način upućuje na negdanje središte zemlje odnosno (tada poznatoga) svijeta, zbog svoje

otvorenosti oduvijek je bio susretište triju kontinenata, brojnih i različitih zemalja, naroda, društava, religija, kultura, posebice tri velike religije, koje običavamo nazivati „abrahamskima“ i „religijama Knjige“: židovstva, kršćanstva i islama.

U knjizi „Mediteranski brevijar“, koja je doživjela više hrvatskih izdanja i mnogobrojne prijevode na zamašan niz svjetskih jezika, autor Predrag Matvejević, teoretičar književnosti i književnik, počinje postavljanjem razgraničenjâ, odnosno traga za definicijama (lat. "de-finitio" doslovno znači 'raz-graničenje'):

„Teško je odrediti dokle se naše more pruža i gdje prestaje. Stari su ga pomorci mjerili od obala Azije do Herkulovih stupova, od Euksina do Oceana. Mudraci su smatrali da seže dokle rastu maslina, smokva, palma. Sva mjesta nisu sklona moru – negdje ga kopno prihvaća, drugdje odbija. Granice Mediterana nisu samo geografske. / Nisu ucrtane ni u prostoru ni u vremenu. Nisu ni povijesne, ni državne, niti nacionalne: krug kredom stalno se opisuje i briše, širi i sužava. Ovuda su prolazili i isprepletali se putovi ulja i vina, žita i začina, svile i jantara, znanja i znanosti. S Istoka su došle poruke mudraca i proroka, molitve apostola. Na Mediteranu se začela Evropa.“[5]

Još jedne među brojnim definicijama kaže da je Mediteran (Sredozemlje) „Unutrašnje more' ('Mare Internum'), kako su ga zvali antički narodi, smješteno između triju kontinenata – Europe, Afrike i Azije – i dvaju tjesnaca (Gibraltar na zapadu i Bospor na istoku) povezano s Atlantskim oceanom i azijskim Crnim morem.“[6]

Iskonska Europa na Kreti i odmicanje Europe od Sredozemlja

Ako se prisjetimo etimologije, koju je Ciceron tumačio kao ono pri čemu se „dokaz izvodi (izmamљуje) iz moći samog imena“, razabrat ćemo da Mediteran ili Sredozemlje iskonski ne bijaše svojevrsna periferija Europe – kao danas kada se nekakva policentrična Europa vrti oko gradova Berlina, Pariza i Bruxellesa – nego da Europa nastade u samome srcu Mediterana, štoviše nadomak drugih dvaju kontinenata što oplakuje ih Sredozemno more. Govorimo o Kreti, otoku s kojim je, prema grčkoj mitologiji, povezano ime „Europa“, a po njemu nazvan naš kontinent, danas znan i kao „Stara Dama“.

Naime, Europa je, u grčkoj mitologiji, kći tirkoga kralja Agenora u koju se zaljubio bog Zeus te Europu, približivši joj se u liku prelijepoga bijelog bika, oteo i prenio na Kretu. Mit simbolički govori o prijenosu i presađivanju azijske kulture na otok Kretu a time i na kontinent Europu. Na Kreti – koja je zemljopisno bliža Aziji i Africi nego kopnu i zemljama koje danas uvriježeno smatramo (pravom) Europom – jesu začetci europske kulture i civilizacije.

Dio Azije, koji u ovodobnosti običavamo nazivati Bliskim istokom, nekoć je bio središte svijeta i stjecište glavnih kultura. O tome nam simbolički, i u posve određenome smislu ikonografski, govori blagdan Sveta tri kralja ili Bogojavljenje (koji je u Hrvatskoj i nekim drugim europskim zemljama ujedno praznik, neradni dan). Tri kralja, ili mudraca, ili maga, pripadaju trima rasama (što jasno razaznajemo po boji njihove kože). Gašpar simbolizira Aziju, Baltazar Afriku, Melkior Europu. Smjerno jašući „s onih sunčanih stran“ prevališe harni kraljevi dug put da bi se poklonili istinskomu Kralju kraljeva, novorođenomu Mesiji. Posve izjednačeni u vrijednosti i dostojnosti, tri kralja s istoka zajedno predstavljaju tri tada poznata kontinenta, čitav svijet, cijelu „ekumenu“. Sve nam to govori da bi kršćanstvu, i Mediteranu u okrilju kojega je kršćanstvo rođeno, kao i židovstvo i islam – trebala biti strana svaka rasna isključivost. Mediteran ima spajati kontinente i rase, narode i kulture, religije i tradicije – a ne ih razdvajati.

Ali se današnja Europa – udaljivši se od Mediterana u smjeru sjevera i zapada – u isti mah razdvojila i otuđila od vlastitih korijena. A posve nasuprot tomu, Europa se treba osvrnuti na svoje civilizacijske korijene te ih reafirmirati i aktualizirati, suobličiti sadašnjemu trenutku i postaviti u perspektive budućnosti. Naime, potrebno se stalno spominjati konstitutivnih ishodišta, duhovnih izvora i nosivih civilizacijskih stupova – bez kojih nije razumljiv duh Europe i bez kojih naš kontinent ostaje bez identiteta i esencijalnih značajki. To su judejsko-kršćanska vjerska tradicija, grčka filozofija (i iz nje proistekla sva znanost) te rimsko pravo. Tu je davnašnju tezu francuski pjesnik i esejist Paul Valéry formulirao i reaktualizirao prije točno stotinu godina, 1922. u Zürichu na jednome predavanju, te ju tako učinio široko prihvaćenom.

Grci su prije dva tisućljeća prestali vjerovati u svoja antička mitološka božanstva i priklonili se kršćanstvu. Najvažniji i najčešći simbol kršćanskoga identiteta jest križ, a simboličke

forme imamo razumijevati objektivacijama duha. Treba sa žaljenjem spomenuti da je prije nekoliko godina jedan europski trgovački lanac („nomina sunt odiosa“) uklonio takve objektivacije duha na stanovitome prehrambenom proizvodu koji na ambalaži prikazuje panoramu grčkoga otoka Santorinija, gdje unutar gradića dominira pravoslavna crkva svete Anastazije. Na fotografiji je (zahvatima kompjutorske grafike) uklonjen križ s kupole dotične crkve, kao i s ostalih crkava u blizini. Slika je to obezličena i obezdušenoga Mediterana po ukusu i mjeri odmaknute od Sredozemlja i identitetski sve izgubljenije post-tradicionalne Europe, odnosno njezine političke i kulturne samozvane elite.

Crkve bez križa jamačno nam ne nude sliku „Mediterana kakav je nekad bio“.

Takva staurofobija (strah od križa) nije i ne može biti autentična slika Mediterana. K tome nije suvišno primijetiti da je pojam „staurofobija“ sastavljen od riječi grčkoga podrijetla, a grčki su i pojmovi „demokracija“, „politika“, „dijalog“, „antagonizam“, „ksenofobija“, „kozmpolitizam“, „harmonija“, „kritika“, „kriza“, „ekonomija“, „zona“, „logika“, „strategija“, „sinteza“, „estetika“, „hedonizam“, „kozmetika“... i premnoge druge, kao uostalom, kako je već istaknuto, i „Europa“.

Identitet i fizionomija Mediterana

Mediteran je sazdan od harmonije i metrike, od antagonizma i dijaloga. O takvome je Mediteranu napisao Predrag Matvejević ove rečenice vrijedne navođenja:

„Gradili su ga sklad i mjera, geometrija i logika, zakon i poetika. Rušili ga suparništvo i nesnošljivost, bezakonje i mržnja, nasilje i fanatizam. Suočavali su se i suprotstavljali Istočno i Zapadno Carstvo, kozmopolitski duh i autarhija, ekumenizam i ostracizam, agora i labirint, Dionisova radost i Sizifov kamen, Atena i Sparta, Rim i barbari, svete knjige i vjerski ratovi. Sukobi kršćanstva sa židovstvom, jednoga i drugoga s islamom traju do naših dana. Luči preporoda nisu uspjele prosvijetliti sve obale Mediterana.“[7]

Valja se s osobitom pozornošću i pomnjom osvrnuti na Matvejevićeve riječi da su Mediteran gradili „sklad i mjera, geometrija i logika, zakon i poetika“. Te stare i dobro poznate sastavnice identiteta i fizionomije Mediterana izrekao je na sličan način i Igor Zidić, povjesničar umjetnosti i književnik, pišući o povijesnome Dubrovniku, gradu državi koji je ne samo svojevrstan Mediteran u malome nego i navlastito mjesto kozmičke ljepote i sklada, svemir u malome, idealizirani i umnogome realni „locus omoenus“, urbani i arkadijski. Zidić na početku eseja naslovljenoga „Dubrovačka arkadija ili grad u okviru od zlata“, koji je objelodanjen 1988., ističe da u Dubrovniku „veličina ne stvara iluziju reda, nego red pobuđuje dojam veličine“. Nadalje objašnjava:

„U redu je mjera, a u mjeri granica. Dubrovnik je grad koji doista ograđuje, odmjerava i ograničava. (U njemu je zakon propisivao koliko se najviše može potrošiti za svadbeno slavlje, koliko najviše za ukras broda.) Povijesni je Dubrovnik bio velik u obuzdavanju, a ta se samozatajnost, s pravom, tumači dvojako: kao vježbanje u spasonosnoj mimikriji ('za ne otkrit karte', 'za ne izazvat vruga') i kao kultura podvrgavanja pojedinačnih smjerenja jedinstvenu mjerilu. Ništa ne strši, sve se slaže. / Drevni je grad, kao svijet u malom, sanjarija o Bogočovjeku; jer je graditelj gradu ono što je Stvoritelj svijetu.“[8]

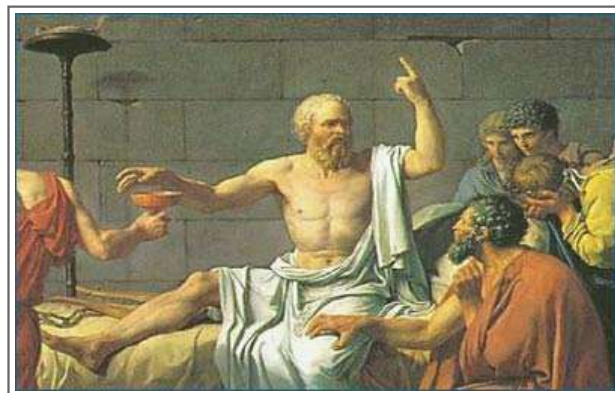

I onda se dogodilo da je naš u svjetskim razmjerima znameniti grad Dubrovnik, za koji je arapski putopisac i kartograf Muhamed al-Idrisi godine 1153. zabilježio da je „posljednji grad na hrvatskome jugu“, i koji će u idućim stoljećima postati ogledni primjer veličine postignute mjerom i skladom, grad božanske demijurgije, utopijski „grad Sunca“ – doživio 21. lipnja 2014., na ljetni solsticij ili suncostaj, nepriliku koja bi se mogla nazvati posvemašnjim kolapsom razmjerno kraćega trajanja. Naime, s pet velikih putničko-turističkih brodova, popularno nazvanih „kruzeri“, nahrupilo je u Grad više od deset tisuća čeljadi, što je prouzročilo dotad neviđenu gužvu i zastoje. Slike Vrata od Pila gdje posjetitelji stoje zaglavljani na jednome mjestu od 11 do 13 sati, po najvećoj pripeci, iznureni i očajni – ubrzo su obišle svijet. Dubrovnik se tako našao na vrhu liste gradova što ih je, kako je rečeno, „turizam ubio“. Sa žaljenjem i zabrinutošću možemo primijetiti da je to primjer kada neumjerenost i prekomjerni turizam izazovu nered i izgred te učine da se drevni mediteranski grad mjere i reda prometne u vlastitu suprotnost, negaciju svega što je nekoć bio. Od grada mikrokozmosa postao je grad kaosa.

U današnjemu takvom Dubrovniku zasigurno ne stanuje „Mediteran kakav je nekad bio“.

Na poprištu između dionizijskog i apolonskog

Da bismo razaznali razloge zašto se Dubrovnik i druga mediteranska turistička odredišta pod diktatom turizma i profita pretvaraju u mjesta prekomjernosti i nesklada, čini se uputnim posegnuti za pojmovnim parom „dionizijsko – apolonsko“. Naime, nemoguće je utemeljenim argumentima zaniijekati lako zamjetljivu okolnost da u prekomjernome turizmu dionizijska prekomjernost odnosi pobjedu nad apolonskom mjerom. Tim suvremenim postmodernim pomicanjem klatna prema dionizijskomu zasigurno bi bio zadovoljan i Friedrich Nietzsche. On se u drugoj polovici 19. stoljeća nesmiljenom kritikom oburio na mudroga Sokrata optužujući ga da je svojim etičkim intelektualizmom i naučavanjem o potrebi obuzdavanja nagona poremetio pravu mjeru i harmoniju između dvaju stvaralački suprotstavljenih i plodonosnih elemenata – dionizijskog i apolonskog – koji odvajkada bijahu dvije izvorne snage grčkoga svijeta i pripadne mu kulture. Tako su Sokratovo logičko i racionalno mišljenje, umjerenost i askeza potisnuli i zatomili u čovjeku ònō iracionalno i instinktivno, ludičko i orgijastičko, vitalističko i hedonističko, usmjereno užitecima te potvrđivanju i bujanju života. Time je, kako govoraše Nietzsche, Sokrat utro put dekadenciji i rasapu zapadnjačke kulture.

Što je zapravo – i u kojoj mjeri i odnosima – esencijalno i konstitutivno za Mediteran? Odgovarajući na pitanje o mediteranizmu u okrilju svojega pjesništva, Igor Zidić u razgovoru za časopis „Kolo“ reče da je „teško o tome razglabati ako se pođe od pretpostavke da postoji jedan i jedinstven, singularni 'mediteranizam'. Vidim njegov egipatski, hebrejski, kretske-mikenski, atički, fenički, etrurski, rimski, bizantski, ilirski, arapski, provansalski (pa francuski), katalonski (pa španjolski), talijanski, hrvatski, novogrčki, turski profil.“[9] Zatim Zidić razlaže i objašnjava:

„Kad bih tražio točke konvergencije koje povezuju mislioce i pjesnike (u najširem smislu riječi), graditelje i kipare Staroga svijeta i modernoga Sredozemlja našao bih barem tri elementa – tri simbolska elementa – u kojima se, na kojima se, od kojih se i s kojima se ostvaruje camusovska kob Mediterana. To su 'more' (simbol plovidbe), 'sunce' (simbol života i rodne topline) i 'kamen' (simbol trajnosti, mudrosti i svrsishodna truda). Sve su to 'polja' svijetlih boja i sva tri, u potrošnim jezicima Svijeta, označavaju (ljudski) vječno.“[10]

Poremećaji u trijadi arhitektonske strukture

Potrebno je osvrnuti se na jedan od simbolskih elemenata Mediterana – kamen. Posrijedi je, kako ističe Igor Zidić, simbol trajnosti, mudrosti i truda koji ima svrhu dati vidljive plodove, postojane u vremenu. Kamen na Sredozemlju bijaše tisućljećima materijal kojim su građene nastambe, hramovi, crkve, palače i ostalo. U međuodnosima forme, funkcije i konstrukcije te jedinstvu tih triju osnovnih i međusobno upućenih elemenata svake arhitekture, pri čemu forma ne proizlazi iz funkcije, nego ju interpretira – kamen je posljednjih desetljeća sveden na oblog pročelja, na kozmetiku i dekorativnu ambalažu. Naime, prečesto se susrećemo s umnogome naivnim i posve pogrešnim graditeljskim pristupom kućama odnosno građevinama na hrvatskome dijelu Mediterana. Grade se armiranobetonski zidovi, stupovi, grede i međukatne konstrukcije ili su nosivi elementi zidani opekom ojačanom i spregnutom vertikalnim i horizontalnim armiranobetonskim serklažima, a zatim se pročelja oblažu kamenom, čime se mimetički pokušava nasljedovati, zapravo neinventivno i naivno oponašati, klasične odnosno tradicionalne kamene zidove, stupove i lukove. To je sa stajališta protupotresne otpornosti ne samo poželjno nego i obvezno – stoga dobro i pohvalno – ali takve građevine imaju malo ili nimalo veze s

tradicionalnim graditeljstvom na određenome području Mediterana, pri čemu autentičnosti ne pridonose ni zelene „škure“ na prozorima ni „kupa kanalice“ na blago nagnutim kosim krovovima, ni „trbušaste“ navodno venecijanske ograde na balkonima i terasama. Kamen je od statike sveden na estetiku, od nosivoga elementa na nošenu dekoraciju, od materijala nekada nužnoga i supstancijalnoga degradiran je na nenužno i akcidentalno, dogodljivo, organski odvojeno od strukture i konstrukcije. Prečesto možemo vidjeti takve fasade na hotelima, kućama s apartmanima te drugim objektima koji se pokušavaju predstaviti kao „Mediteran kakav je nekad bio“.

Postavljanje kamena da bude krinka i šminka pročelja, posve je nesvojstveno mediteranskomu graditeljskom nasljeđu jer kameni su se zidovi u stara vremena nerijetko prekrivali žbukom, a Grci i Rimljani čak su i hramsko stupovlje premazivali živim bojama (ostaci tih boja mogu se i danas vidjeti u kutovima i drugim uvučenim dijelovima, primjerice na zaklonjenim od sunca i kiše površinama jonskih i korintskih kapitela). Kamen nekada – za razliku od današnjega shvaćanja – nije bio smatran gotovo sakrosanktnim, nečim što treba pokazivati i isticati. Možemo kritički primijetiti da su takvi poremećaji u trijadi arhitektonske strukture (forme, funkcije i konstrukcije) karikirali tradicionalno graditeljstvo na Mediteranu i obezvrijedili njegovo iskonsko nastajanje u kulturama koje su iznjedrile mediteranstvo.

Kamen koji je od statike i organike degradiran na estetiku i kozmetiku nije anatomija ni fizionomija „Mediterana kakav je nekad bio“.

Hodočasnici – prvi turisti

Povijest nam kazuje da su stanoviti začetci i predoblici turizma više povezani s askezom i mjerom nego s hedonizmom i preobiljem. Jer češće se i dalje putovalo do svetih mjesta nego do kuća za odmor i ladanje. Nema sumnje da prvi masovni putnici s predturističkim obilježjima bijahu hodočasnici. Još se u drevnoj egipatskoj civilizaciji odlazilo na sveta mjesta iskazivati slavu bogovima i faraonima. Već su se tada predturistički elementi iskazivali u organiziranom putovanju, boravku s noćenjem, ugostiteljskoj usluzi. Istodobno sa staroegipatskom kulturom razvijala se u Maloj Aziji i otocima grčkoga arhipelaga kretska-mikenska uljudba sa središtima u Knososu (na Kreti) i Miken.

Na istaknuta religijsko-kulturna mjesta (kult Zeusa u Olimpiji, Atene u Ateni, Apolona u Delfima, Artemide u Efezu itd.) hodočastilo se iz gotovo svih krajeva grčkoga svijeta. Širenjem grčkih kolonija Mediteranom, hodočasnici su posjećivali odredišta u današnjoj Italiji, Hrvatskoj, Francuskoj, Španjolskoj i drugamo, sve do udaljenih Kanarskih otoka. Rim je prihvatio i preimenovao grčka božanstva te preuzeo grčke kulturno-vjerske tradicije, a time i religijsku praksu hodočašćenja na sveta mjesta.[11]

Hodočašćenja prema svetomu i božanskomu na osobit su način svojstvena trima velikim monoteističkim vjerama nastalima u okrilju Mediterana, koji je stoljećima i tisućljećima prostor gdje se susreću kulture, religije i filozofije. Židovstvo, kršćanstvo i islam imali su i imaju brojna hodočasnička odredišta. Hodočašćenje je nešto iskonski ljudsko, čovjekovo konstitutivno obilježje, svojevrsna antropološka konstanta i značajka. „Hodočašća kao modus iskazivanja ljudske religioznosti postojala su više desetaka tisuća godina prije pojave pisma, to jest povijesnog razdoblja i triju monoteističkih mediteranskih vjera.“[12]

Kada je riječ o hrvatskim hodočasnicima, treba kazati da su u srednjemu i novome vijeku putovali najviše u Italiju: u Loreto, Rim i Assisi.[13] Ne bi smjelo ostati prešućeno da hodočasnika koji je „možda iz Hrvatske“ („forse di Croazia“) spominje Dante Alighieri u „Božanstvenoj komediji“: „Qual è colui che forse di Croazia / viene e veder la Veronica nostra, / che per l'antica fama non si sazia, // ma dice nel pensier, fin che si mostra: / 'Signor mio Iesù Christo, Dio verace, / or fu sì fatta la sembianza vostra?'“[14]

Stari hodočasnički zapisi o Dubrovniku i prvi hrvatsko-njemački turistički rječnik

S druge strane, dostupni su brojni putopisi stranih hodočasnika koji su se na plovidbi iz Venecije prema Svetoj zemlji zaustavljali u hrvatskim gradovima. Jedan od njih je njemački vitez Arnold von Harff. Njegov se brod zaputio iz Mletaka prema Palestini te je plovio uobičajenom rutom: od Poreča preko Rovinja, Pule, Zadra, Hvara i Korčule do Dubrovnika. Bijaše to 1496., tri godine nakon tragične Krbavske bitke u kojoj je hrvatska vojska pretrpjela od Osmanlija težak poraz. O Dubrovniku je von Harff zabilježio da je „grad u hrvatskome kraljevstvu“, ili izvorno na onodobnome njemačkom jeziku neujednačene grafije: „... item dese stat lijcht in dem koenynchrijcht van Croatijen.“[15] Hrvatsko-britanski filozof Edo Pivčević napominje da se među

mnogobrojnim njemačkim putnicima što su u drugoj polovici 15. stoljeća hodočastili u Palestinu našao i Arnold von Harff, 25-godišnji mladić iz Rajnske pokrajine, „koji je u svom putopisu ostavio dragocjen dokument o onodobnome hrvatskom jeziku. Radi se o kratkom, valjda prvom, hrvatsko-njemačkom turističkom rječniku,[16] kompiliranom s očitim ciljem da posluži putniku i namjerniku koji se iz bilo kojeg razloga nađe u našim međašima.“[17] U Harffovu hodočasničkome putopisu čitamo da je Dubrovnik „vrlo lijep utvrđen grad“, koji leži u „hrvatskome kraljevstvu“ i tamošnji ljudi govore slavenskim jezikom nadaleko rasprostranjenim „kroz sve slavenske zemlje“.[18]

Kada je Arnold von Harff na hodočasničkome proputovanju posjetio hrvatske gradove na obali Jadranskoga mora, tek je četiri godine bilo prošlo od Kolumbova otkrića novoga kontinenta, što će biti nazvan Amerikom. Od tada opada važnost Mediterana, koji prestaje biti „središte svijeta“, te se pomorski putevi i trgovina sve više premještaju na Atlantski ocean kao put prema Novome svijetu. Ali i na samome Sredozemlju brodovlje zapadnoeuropskih pomorskih sila postupno preuzima primat, o čemu čitamo:

„Tijekom XVI. stoljeća na Sredozemlju su sve prisutniji trgovački brodovi sjevernjaka, napose Nizozemaca i Engleza, koji će u XVII. st. preuzeti od sredozemnih naroda trgovinu, razmjenu i dobit prema Indijskom oceanu i prema Europi. Ta činjenica, zajedno s prethodnim osvajanjem Novoga svijeta potkraj XV. stoljeća i počecima izgradnje kolonijalnoga svijeta, što će zanimanje okrenuti prema oceanima, ključni su povijesni čimbenici za objašnjenje dekadencije Mediterana od XVII. stoljeća.“[19]

Početak globalizacije i širenje turizma

Kao što je već naznačeno, premještanjem svjetske trgovine na Atlantski ocean, Sredozemlje postaje rubno područje Europe, zatvoreno u sebe i odmaknuto od glavnih pomorskih putova. Možemo reći da je otkriće prekomorskih zemalja, ponajprije Amerike, započeo proces koji danas nazivamo globalizacijom, premda je suvremeno shvaćena globalizacija nastala tek u postmodernom i postindustrijskom društvu s kraja 20. stoljeća. Boris Vukonić, sveučilišni profesor ekonomije i autor brojnih knjiga i udžbenika iz područja turizma, objašnjava međusobne utjecaje turizma i globalizacije:

„Kuriozitetom se može smatrati činjenica da doprinos turizma globalizaciji datira od samih početaka njegova razvoja.

Naime, osoba obuzeta strahom za putovanja, 'svjetski putnik', na engleskom jeziku odavna je dobila oznaku globalnog: 'globtrotter'! Iako je ovo tek malo semantičko objašnjenje, daleko od današnje 'grube' globalističke stvarnosti, ipak je zanimljivo i o tome progovoriti u uvodnom dijelu rasprave o turizmu kao o suvremenoj globalnoj pojavi i njezinu odnosu prema svjetskom procesu globalizacije. Turizam je kao već afirmirana pojava postao zapravo globalna svjetska pojava znatno prije nego što je u svijetu pojam i proces globalizacije postao aktualan.“[20]

Budući da su Sjedinjene Američke Države prije stotinjak godina (nakon Prvoga svjetskog rata) postale i do danas ostale svojevrsno središte svijeta, kao najjača gospodarska i vojna sila te „propisivač ukusa“ na brojnim područjima života, svjedočimo amerikanizaciji kulture i civilizacije te s time povezanoj anglizaciji jezika. Po uzoru na filmske spektakle iz Hollywooda, pokušavaju se i u našim turističkim odredištima upriličiti „eventi“ koji bi ih nasljedovali. Tako su uprizoravane pomorske borbe omiških i senjskih gusara protiv Mlečana ili Turaka, gdje su nekritički importirane simbolika, odjeća i oružje iz holivudskih filmskih spektakala o piratima s Kariba. U drugim su prigodama turisti na hrvatskoj obali dočekivani i uveseljavani meksičkim i kubanskim pjesmama te brazilskim plesovima samba i lambada.

Sve to zasigurno nije „Mediteran kakav je nekad bio“.

Razumije se da treba u svemu biti prilagodljiv i otvoren. Difuzija kulturnih elemenata postojala je oduvijek i u svim kulturama, na povijesnome Mediteranu to većma nego drugdje. Naši turisti, kao i njihovi domaćini, spavat će na krevetu načinjenu po uzoru na davne postelje s Bliskoga istoka, krevetu dijelom prilagođenom u srednjoj

Europi; nosit će cipele ili sandale izrađene od kože za koju su proces štavljenja pronašli i usavršili u starome Egiptu, a oblici današnje obuće razvili se iz onih koji bijahu zasvjedočeni u drevnim civilizacijama Mediterana; čitat će knjige i novine otisnute slovima koja su pronašli stari semitski narodi (a iz tih se slova razvili grčki alfabet i latinska abeceda), na materijalu (papiru) pronađenu u Kini, procesom tiska izumljenu sredinom 15. stoljeća u Njemačkoj.[21]

Ako se turistima u Dalmaciji ponudi autohtono jelo brudet (brodet, brujet), uz njega kao prilog mogu dobiti palentu

(žgance, puru, kukuruznu krupicu), a kukuruz je na Mediteranu i drugdje u Europi bio nepoznat dok prije pet stoljeća nije donesen iz Srednje Amerike. Jednako je i s našim domaćim jelima od purana (purice, tuke), jer i ta ptica iz porodice kokoši potječe iz Srednje i Sjeverne Amerike. No spomenute biljka i životinja su se u proteklih pola tisućljeća udomaćile, postale dijelom tradicionalnoga jelovnika, te pripadaju opisu „Mediterana kakav je nekad bio“. Za razliku od karipskih pirata i južnoameričkih plesova, koji su primjer Mediterana kakav nikad nije bio.

Kako bi se izbjegla pogrešna tumačenja, potrebno je jasno reći da pjesme i plesovi iz svih krajeva svijeta načelno mogu biti dijelom turističke kulturne ponude na Mediteranu, konkretno na hrvatskome dijelu Sredozemlja – ali s jasnom sviješću da nisu ni autohtoni ni autentični. Neautentična tradicija nepoželjna je samo onda ako se predstavlja kao autentična, vlastita određenomu odredištu, turističkoj regiji, zemlji ili području

Mediterana. Ako pak lokalna zajednica i njihovi turisti prihvate importirane elemente turističke ponude i ako mogu ostvariti suživot s tom (ne)autentičnošću – u tome nema ničega apriorno lošeg i neprihvatljivog.

Povijesni spomenici i autentičnost kulturnoga turizma na Mediteranu

U svjetlu svega rečenoga valja istaknuti da se umjesto u ponajvećma dionizijskim južnoameričkim plesovima i ljetnim karnevalima, istrgnutima iz crkvenoga kalendara i hoda kroz godinu, autentičnost nalazi ponajprije u istinskome kulturnom turizmu. Ako uopće postoji „Mediteran kakav je nekad bio“ – a tako je više od jednoga desetljeća glasio službeni slogan Turističke zajednice Hrvatske, sve do 2014. godine – onda se takav Mediteran

može pronaći i prepoznati u apolonskome skladu, redu, mjeri i proporciji, a sve se to nahodi na prvorazrednim umjetničkim artefaktima: urbanističkim i arhitektonskim, kiparskim i slikarskim. Povijesni kompleks Splita i Dioklecijanova palača, stari grad Dubrovnik, kompleks Eufrazijeve bazilike u središtu Poreča, povijesni grad Trogir, katedrala svetoga Jakova u Šibeniku, Starogradsko polje na otoku Hvaru s antičkim suhozidima i međama kojima je geometrijskom pravilnošću podijeljeno zemljište..., samo su neka od dobara Republike Hrvatske na UNESCO-ovu popisu svjetske materijalne kulturne baštine. Imamo biti ponosni što je deset kulturnih i prirodnih dobara Republike Hrvatske na UNESCO-ovoj listi

materijalne kulturne baštine te što je po broju upisanih nematerijalnih dobara, njih sedamnaest, UNESCO našu domovinu pozicionirao na prvo mjesto u Europi i četvrto u svijetu.

Na tim spomenicima svjetske, mediteranske i hrvatske kulturne baštine može se dobro razaznati i vjerno doživjeti autentičnost Mediterana, ne onakvoga kakav je nekad bio jer takav već odavno nije te nikad više ne će i ne može biti (starogrčki filozof Heraklit reče da „sve teče“ i „ne možemo dvaput ući u istu rijeku“) – nego Mediterana kakav jest i koji nam u suživotu s turizmom autentično svjedoči o povijesti i tradiciji. Zato smo ga takvim pozvani i zaduženi očuvati u osuvremenjenoj prošlosti i autentičnoj suvremenosti koja se nalazi u rezonanciji s proteklom vremenom i u harmoniji sa svezvremeno suvremenim prostorom, koji nam nije samo dan nego i zadan. Ne će biti suviše pripomenuti da je i pojam „autentičnost“ nastao na Mediteranu, u drevnoj Grčkoj: „αὐθεντικός“ znači 'vjerodostojan', 'istinit', 'izvoran'. Takav ima biti Mediteran da bi se uopće uzmogao naći sebi vjeran i time dostojan nasljedovatelj vlastite tradicije usmjerene prema perspektivama budućnosti.

Marito Mihovil Letica

Tekst je dio niza „Suživot s turizmom između autentičnosti i simulacije“, a objavljen je na Portalu HKV-a u sklopu projekta poticanja novinarske izvrsnosti u 2022. godini Agencije za elektroničke medije. Prenosjenje sadržaja dopušteno je uz objavu izvora i autorova imena.

M. M. Letica: Suživot s turizmom između autentičnosti i simulacije (1).

Bilješke

[1] Logika je još uvijek dio filozofije, u okrilju koje u antičkoj je Grčkoj nastala klasična logika, a ona će zatim prerasti u tradicionalnu, no logika se posljednjih stoljeća razvija i u okviru drugih znanosti i znanstvenih disciplina, ponajprije matematike i informatike. Moderna logika, ustanovljena u 19. stoljeću, najčešće nosi atribute „matematička“, „simbolička“, „formalizirana“. Matematička logika danas biva jednom među brojnim granama matematike, ali se, kao svojevrsno interdisciplinarno i u posve određenome smislu transdisciplinarno područje, izučava i na studijima filozofije.

[2] Usp. Srećko Kovač, „Logika“, 4. izdanje, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000., str. 24-26.

[3] Usp. Gajo Petrović, „Logika“, 19. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1989., str. 24-25.

[4] Sredozemlje. „Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 3. 11. 2022.

[5] Predrag Matvejević, „Mediteranski brevijar“, 4. hrvatsko izdanje, V. B. Z., Zagreb, 2006., str. 15.

[6] Valentina Gulin Zrnić, Mediteran (Sredozemlje). „Leksikon Marina Držića, mrežno izdanje“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Dom Marina Držića, 2015. Pristupljeno 3. 11. 2022.

[7] Predrag Matvejević, „Mediteranski brevijar“, str. 17.

[8] Citirano prema: Igor Zidić, Dubrovačka arkadija ili grad u okviru od zlata, u: „Rukopis oka: likovne teme i ogleđi 1967-2013“, Matica hrvatska, Zagreb, 2014., str. 69.

[9] Od gledanja riječima do narativne obnove značenja: razgovor s Igorom Zidićem vodio Davor Šalat, u: „Kolo“, sv. 5-6, 2012. Pristupljeno 7. 11. 2022.

[10] Isto.

[11] Usp. Stanko Geić, „Turizam i kulturno-civilizacijsko naslijeđe“, Veleučilište u Splitu, Split, 2002., str. 207-209.

[12] Zrinka Podhraški Čizmek, Mediteranski korijeni hodočašća, u: „Filozofska istraživanja“, sv. 2, 2021., str. 406.

[13] Usp. Isto, str. 410-413.

[14] Dante, „Paradiso“, XXXI., 103-108. Citirano prema: Dante Alighieri, „La divina commedia“, Commento a cura di Giuseppe Villaroel. Saggio introduttivo di Eugenio Montale, Arnoldo Mondadori Editore, Milano, 1999., str. 837. Prilažem dva hrvatska prijevoda dotičnih stihova. Mate Maras: „Kô taj što možda iz Hrvatske sada / dolazi našu Veroniku zreti, / što jê se s davnog ne nasiti glada, // već, dok se vidi, veli u pameti: / 'Gospodine moj Kriste, Bože pravi, / takav li dakle bješe lik tvoj sveti?“. Mirko Tomasović: „Kô onaj došav', što iz Kròacije, / jer vidjet' našu Veroniku želi / kad staru hlepnju utažio nije, // ugledavši je pa u sebi veli: / 'Gospode, Kriste, o moj Bože pravi, / obliče to vam uistinu je li?“.

[15] Citirano prema: Edo Pivčević, Jedno svjedočanstvo o hrvatskim gradovima iz godine 1486., u: „Rad JAZU“, knjiga 22, Zagreb, 1988., str. 188. E. Pivčević citira knjigu „Die Pilgerfahrt des Ritters Arnold von Harff“, Köln, 1860.

[16] Edo Pivčević navodi riječi i fraze zapisane u tome rječniku, od kojih je uputno spomenuti makar neke: „mosse spate odij?“ (može li se ovdje spat?), „schoffieck“ (čovjek), „gena“ (žena), „gotzpoga“ (gospođa), „kosola“ (košulja), „messo“ (meso), „vyno“ (vino), „traba“ (trava), „swyckga“ (svička; što nije čudno zna li se

da je u 15. stoljeću u Dubrovniku prevladavao ikavski govor). Usp. Isto, str. 47. Pivčević u komentaru napominje i objašnjava: „Valja imati na umu da je von Harffov rječnik dokument o ondašnjem govornom, a ne pisanom jeziku. On je zabilježio riječi onako kako ih je čuo vjerojatno od svojih domaćina u mjestu gdje je noćio. Nije ih vidio zapisane, a može se pretpostaviti da ljudi s kojima je općio većinom nisu ni znali toliko pisati da bi mu mogli slovima na papiru predložiti izgovorenu riječ. Ispomagao se kako je znao i mogao svojom vlastitom improviziranom ortografijom. Koji put očigledno nije pravo čuo što mu je rečeno ili ga je zaveo sugovornikov nejasan izričaj.“ Usp. Isto.

[17] Isto, str. 45.

[18] Usp. Isto, str. 46.

[19] [Valentina Gulin Zrnić, Mediteran \(Sredozemlje\)](#). Pristupljeno 7. 11. 2022.

[20] Boris Vukonić: „Turizam: Budućnost mnogih iluzija“, Visoka poslovna škola Utilus / Plejada, Zagreb, 2010., str. 172.

[21] O difuziji kulture pisao je američki antropolog Ralph Linton u knjizi „The Study of Man“, An Introduction, Appleton Century Crofts, New York, 1936.

ALSO ON PORTAL HRVATSKOGA KULTURNOG VIJEĆA

Poljoprivredno zemljište u Hrvatskoj i u 2021. ...

2 days ago • 1 comment

Najbliže je Hrvatskoj po cijeni poljoprivrednog zemljišta u 2021. bila ...

Plenković: Ubrzanje konstrukcijske obnove ...

a day ago • 3 comments

Premijer Andrej Plenković izrazio je u četvrtak, na drugu godišnjicu potresa ...

Ž. Dogan: Može li niže, Milanovićevi ...

3 days ago • 53 comments

Stara kineska poslovice kaže da se ono što rijeka krije na dnu vidi tek kada ...

H. Hitrec: ... bio puno t

4 days ago • 1 comment

Božić je blagdan ljubavi i veselja, darovi, ne sa